

Sygn. akt V CSK 206/09

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 22 stycznia 2010 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Lech Walentynowicz (przewodniczący)

SSN Józef Frąckowiak

SSN Barbara Myszka (sprawozdawca)

w sprawie z powództwa M. R. i Z. R. przeciwko "M.(..)" Spółce Akcyjnej w M.
o ustalenie własności rurociągu ciepłowniczego,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej
w dniu 22 stycznia 2010 r., skargi kasacyjnej strony pozwanej od wyroku Sądu
Apelacyjnego z dnia 12 lutego 2009 r., sygn. akt V ACa (...),

- 1. oddala skargę kasacyjną,**
- 2. oddala wniosek powodów o zasądzenie kosztów postępowania kasacyjnego.**

Uzasadnienie

Sąd Apelacyjny – po rozpoznaniu sprawy z powództwa M. R. i Z. R. przeciwko spółce „M.(...)” S.A. z siedzibą w M., na skutek apelacji powodów od wyroku Sądu Okręgowego - Sądu Gospodarczego w z dnia 24 września 2008 r. – wyrokiem z dnia 12 lutego 2009 r. zmienił zaskarżony wyrok i ustalił, że własność rurociągu ciepłowniczego w M. biegnącego od zaworu początkowego K-3, znajdującego się w kotłowni przy ul. R.,

wzdłuż ulicy F. oraz Ż. do zaworu końcowego K-15 wymiennikowni ciepła przy ulicy Ż., przysługuje powodom.

Istotne elementy stanu faktycznego stanowiącego podstawę orzeczenia przedstawiały się następująco.

Na podstawie Zarządzenia Ministra Górnictwa i Energetyki z dnia 10 września 1982 r. utworzone zostało przedsiębiorstwo państwowe pod nazwą „P. M. I. P. W.” z siedzibą w M. w celu prowadzenia robót w zakresie instalacji wewnętrznych i zewnętrznych rurociągów technologicznych oraz instalacji przygotowywanych i zamawianych dla potrzeb budownictwa mieszkaniowego i przemysłu węglowego. W tym czasie w M. istniało też przedsiębiorstwo państwowe pod nazwą M.(...) Z.(...) „M.(...)”. W latach 1983 – 1984 „P. M. I. P. W.” wybudowało sieć ciepłowniczą od kotłowni usytuowanej przy M.(...) Z.(...) „M.(...)” do wymiennikowni ciepła na swoim terenie. Sieć ta została ujęta w ewidencji środków trwałych przedsiębiorstwa będącego jej inwestorem i była przez nie konserwowana. Sporny ciepłociąg przebiegał także przez działki stanowiące własność Skarbu Państwa oraz osób trzecich.

Z dniem 1 kwietnia 1990 r., na podstawie Zarządzenia Ministra Przemysłu z dnia 29 marca 1990 r., na bazie M.(...) Z.(...) „M.(...)” utworzono przedsiębiorstwo państwowe pod nazwą M. F. „M.(...)”. Przedmiotem jego działania były produkcja, usługi oraz handel w zakresie urządzeń mechanicznych. Następcą prawnym tego przedsiębiorstwa jest obecnie pozwana „M.(...)” S.A. z siedzibą w M.

Aktem notarialnym z dnia 31 sierpnia 1992 r. Minister Przemysłu i Handlu, na podstawie art. 37 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 13 lipca 1990 r. o prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych (Dz.U. Nr 51, poz. 298 ze zm. – dalej: „u.pr.p.p.”), w imieniu Skarbu Państwa sprzedał Przedsiębiorstwo „P. M. I. P. W.” w M., stanowiące zespół składników materialnych w rozumieniu art. 55¹ k.c., spółce „E.(...) – M.(...)” sp. z o.o. w M., która w 1994 r. przekształciła się w spółkę akcyjną pod firmą „M.(...)” S.A. z siedzibą w M. Ciepłociąg wybudowany przez „P. M. I. P. W.” figurował w ewidencji środków trwałych „M.(...)” S.A. i spółka ta sprawowała nad nim pieczęć. Ciepłociągiem tym dostarczana była energia cieplna z kotłowni „M.(...)” S.A. do „M.(...)” S.A. oraz do innych przyłączonych do niego odbiorców.

W 2002 r. „M.(...)” S.A. została postawiona w stan likwidacji, w związku z czym likwidator przystąpił do sprzedaży składników majątkowych jej przedsiębiorstwa. W dniu 2 czerwca 2003 r. sprzedał powodowi część infrastruktury technicznej, w tym zakładową

sieć ciepłowniczą, tzw. wewnętrzną, a w dniu 4 lipca 2003 r. sieć zewnętrzną, czyli rurociąg doprowadzający ciepło do zakładu, za cenę 3 000 zł. Ciepłociąg objęty umową z dnia 4 lipca 2003 r. stanowi sporną magistralę ciepłowniczą. W dniu 1 września 2003 r. powód zawarł z pozwaną umowę sprzedaży ciepła, zgodnie z którą rozliczanie ilości pobranego ciepła miało odbywać się na podstawie wskazań urządzenia pomiarowego. Urządzenie to zostało zainstalowane przy wymiennikowni ciepła znajdującej się przy zakładzie byłej spółki „M.(...)” S.A., oznaczonej jako K-15. W 2003 r. powód złożył pozwanej ofertę sprzedaży spornego ciepłociągu, lecz pozwana jej nie przyjęła; odrzuciła też ofertę dzierżawy.

W dniu 1 maja 2005 r. powodowie zawiązali spółkę cywilną, do której powód tytułem wkładu wniósł m.in. sporny ciepłociąg. W 2007 r. ciepłociąg ten został odcięty od instalacji pozwanej, a dostawcą ciepła za jego pomocą jest obecnie Przedsiębiorstwo E. C.

Sąd Apelacyjny uznał, że skoro wytwórcą energii cieplnej były M. Z. „M.(...)”, a następnie pozwana „M.(...)” S.A., to sporny ciepłociąg z chwilą podłączenia do kotłowni poprzednika prawnego pozwanej wszedł w skład jego przedsiębiorstwa i przestał być częścią składową gruntów, przez które przebiegał (art. 49 k.c.). Poprzednik prawny pozwanej nie nabył jednak prawa własności tego urządzenia, gdyż nie stało się ono częścią składową jego instalacji (art. 47 § 2 k.c.). Trzeba zatem przyjąć – stwierdził Sąd Apelacyjny – że sporny ciepłociąg stanowił własność „P. M. I. P. W.”, które go wybudowało. W czasie budowy obowiązywały przepisy ustawy z dnia 6 kwietnia 1984 r. o gospodarce energetycznej (Dz.U. Nr 21, poz. 96 ze zm.) i wydanego na jej podstawie zarządzenia Ministra Górnictwa i Energetyki z dnia 24 sierpnia 1964 r. w sprawie zasad przyłączania do wspólnej sieci urządzeń do wytwarzania, przetwarzania, przesyłania, rozdzielania i odbioru energii elektrycznej i cieplnej oraz paliw gazowych (M.P. Nr 62, poz. 286 ze zm.). Zgodnie z § 18 ust. 1 tego zarządzenia, urządzenia przyłącza i odcinki sieci bez względu na to, czyim kosztem zostały wykonane, stanowiły własność Państwa i przechodziły w zarząd i użytkowanie zarządzającego wspólną siecią. Przepisy te pozostawały jednak bez znaczenia dla statusu spornego ciepłociągu, Trybunał Konstytucyjny bowiem w uchwale z dnia 4 grudnia 1991 r., W 4/91 (OTK Zb. Urz. 1991, nr 1, poz. 22), uznał, że regulacja zawarta w § 18 ust. 1 zarządzenia jest niezgodna z powołaną ustawą z dnia 6 kwietnia 1984 r. o gospodarce energetycznej. Poza tym, regulacja ta dotyczyła osób fizycznych, a nie jednostek gospodarki uspołecznionej, a taki status miało wówczas „P. M. I. P. W.”, które było investorem ciepłociągu. Pod

rzędem art. 128 k.c. prawo własności mienia państwowego przysługiwało wyłącznie Skarbowi Państwa, który jedynie wyposażał przedsiębiorstwa państwowe w mienie niezbędne do ich funkcjonowania. Przepis ten został uchylony z dniem 1 października 1990 r. przez art. 1 pkt 23 ustawy z dnia 28 lipca 1990 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny (Dz.U. Nr 55, poz. 321) i od tej daty Skarb Państwa mógł rozporządzać mieniem stanowiącym nadal jego własność, a pozostającym w zarządzie przedsiębiorstw państwowych, na rzecz innych podmiotów na mocy ustaw prywatyzacyjnych. Sprzedaż „P. M. I. P. W.” dokonana w dniu 31 sierpnia 1992 r. obejmowała – podkreślił Sąd Apelacyjny – wszystkie jego składniki majątkowe i niemajątkowe, a więc także sporny ciepłociąg. W konsekwencji, jego właścicielem została „E.(...) – M.(...)” spółka z o.o., a po jej przekształceniu – „M.(...)” S.A. w M. Następnie, na podstawie umowy sprzedaży z dnia 4 lipca 2003 r., własność ciepłociągu nabył powód, a na podstawie umowy spółki – powodowie. Sąd Apelacyjny uznał, że powodowie mają interes prawny w żądaniu ustalenia prawa własności spornego rurociągu ciepłowniczego (art. 198 k.p.c.).

W skardze kasacyjnej od wyroku Sądu Apelacyjnego pozwana, powołując się na podstawę określoną w art. 398³ § 1 k.p.c., wносиła o jego uchylenie i oddalenie powództwa ewentualnie przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania. W ramach powołanej podstawy kasacyjnej wskazała na naruszenie: art. 55¹ k.c. w brzmieniu obowiązującym przed dniem 25 września 2003 r. w związku z art. 55², art. 49 i art. 47 k.c. przez przyjęcie, że sporny ciepłociąg wszedł w skład „P. M. I. P. W.” w M., mimo że wszedł on w skład Z. M. „M.(...)” i z racji połączenia z kotłownią tych Zakładów stał się częścią składową ich instalacji, art. 37 ust. 1 pkt 1 u.pr.p.p. w związku z art. 55¹ k.c. przez przyjęcie, że Minister Przemysłu i Handlu umową z dnia 31 sierpnia 1992 r. sprzedał sporny ciepłociąg spółce „E.(...)”, mimo że wchodził on w skład Z. M. „M.(...)”, i ewentualnie także art. 49 w związku z art. 191 k.c. przez przyjęcie, że doszło do zerwania z regułą wyrażoną w art. 191 k.c., mimo że ciepłociąg wybudowany przez „P. M. I. P. W.” przebiega także przez działki stanowiące własność Skarbu Państwa oraz osób trzecich.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Dokonując oceny prawnej stanu faktycznego przyjętego za podstawę zaskarżonego wyroku Sąd Apelacyjny powołał się na uchwałę składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 8 marca 2006 r., III CZP 105/05 (OSNC 2006, nr 10, poz. 159), zgodnie z którą przepis art. 49 k.c. nie stanowi samoistnej podstawy prawnej

przejęcia urządzeń służących do doprowadzania lub odprowadzania wody, pary, gazu, prądu elektrycznego oraz innych podobnych urządzeń na własność właściciela przedsiębiorstwa przez ich połączenie z siecią należącą do tego przedsiębiorstwa. Powołana uchwała zapadła na gruncie art. 49 k.c. w pierwotnym brzmieniu, który stanowił, że urządzenia służące do doprowadzania lub odprowadzania wody, pary, gazu, prądu elektrycznego oraz inne urządzenia podobne nie należą do części składowych gruntu lub budynku, jeżeli wchodzą w skład przedsiębiorstwa lub zakładu.

W uzasadnieniu uchwały Sąd Najwyższy wskazał, że wejście urządzeń wymienionych w art. 49 k.c. w skład przedsiębiorstwa jest jedynie przesłanką ich wyłączenia spod działania zasady *superficies solo cedit* wyrażonej w przepisach art. 48 i 191 k.c. Kwestia własności tych urządzeń pozostaje natomiast poza zakresem art. 49 k.c., który nie określa, do kogo urządzenia te będą należały i na podstawie jakiego tytułu prawnego. Wejście w skład przedsiębiorstwa jest przy tym kwestią faktu, czyli fizycznego połączenia z siecią przedsiębiorstwa. Od chwili wejścia w skład przedsiębiorstwa, własność wspomnianych urządzeń nie jest już pochłaniana przez własność nieruchomości, wobec czego urządzenia te muszą być zakwalifikowane jako rzeczy ruchome zarówno jako samoistne rzeczy ruchome, jak i części składowe takich rzeczy. Przez połączenie z siecią stają się one składnikiem przedsiębiorstwa w rozumieniu art. 55¹ k.c., a tym samym elementem sieci jako zbioru rzeczy (*universitas rerum*). Sformułowanie „wchodzą w skład przedsiębiorstwa” nie oznacza jednak, że właścicielowi przedsiębiorstwa musi przysługiwać względem przyłączonych urządzeń prawo własności. Decydujące znaczenie dla określenia statusu prawnego omawianych urządzeń ma stopień ich fizycznego i funkcjonalnego powiązania z siecią należącą do przedsiębiorstwa. Urządzenia, które zostają tak dalece związane z instalacją należącą do sieci, że spełniają określone w art. 47 § 2 k.c. warunki do uznania ich za część składową, uzyskują status części składowej tej instalacji, skutkiem czego dotychczasowy właściciel traci ich własność na rzecz przedsiębiorcy sieciowego. Jeżeli natomiast nie dochodzi do tak ścisłego związania z instalacją, że przyłączane urządzenia uzyskują przymiot części składowej, wówczas – mimo połączenia z siecią należącą do przedsiębiorstwa – pozostają one własnością dotychczasowego właściciela. O tym, jaki tytuł prawny do przyłączonych urządzeń będzie przysługiwał w takim wypadku przedsiębiorcy sieciowemu, zdecyduje umowa stron, a jeżeli do jej zawarcia nie dojdzie właściciel przedsiębiorstwa sieciowego będzie jedynie posiadaczem przyłączonych urządzeń.

Ustawą z dnia 30 maja 2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 116, poz. 731 – dalej: „ustawa nowelizująca”), która weszła w życie z dniem 3 sierpnia 2008 r., a więc przed wydaniem zaskarżonego wyroku, art. 49 k.c. został znowelizowany. Zgodnie z jego nowym brzmieniem, urządzenia służące do doprowadzania lub odprowadzania płynów, pary, gazu, energii elektrycznej oraz inne urządzenia podobne nie należą do części składowych nieruchomości, jeżeli wchodzą w skład przedsiębiorstwa (§ 1); osoba, która poniosła koszty budowy urządzeń, o których mowa w § 1, i jest ich właścicielem, może żądać, aby przedsiębiorca, który przyłączył urządzenia do swojej sieci, nabył ich własność za odpowiednim wynagrodzeniem, chyba że w umowie strony postanowiły inaczej. Żądaniem przeniesienia własności tych urządzeń może wystąpić także przedsiębiorca (§ 2).

Pomimo zmiany stanu prawnego większość też przyjętych w omawianej uchwale składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego nie utraciła aktualności. Założenia, jakie przyjął ustawodawca wprowadzając regulację zawartą w art. 49 § 2 k.c., powodują jednak konieczność odstąpienia od konstrukcji części składowej instalacji. Ustawodawca przesądził bowiem, że urządzenia wymienione w § 1 tego artykułu z chwilą, gdy przez fizyczne połączenie z siecią przestają być częścią składową nieruchomości, zachowują status samoistnych rzeczy ruchomych, które mogą być przedmiotem odrębnej własności i odrębnego obrotu. Świadczy o tym użyte w § 2 sformułowanie „osoba, która poniosła koszty budowy urządzeń, o których mowa w § 1, i jest ich właścicielem”. Dodatkowym argumentem na rzecz tej tezy jest treść wprowadzonego ustawą nowelizującą art. 305³ § 1 k.c., zgodnie z którym „służebność przesyłu przechodzi na nabywcę przedsiębiorstwa lub nabywcę urządzeń, o których mowa w art. 49 § 1 k.c.”. Nie można w tej sytuacji podtrzymywać przyjętej w uzasadnieniu omawianej uchwały koncepcji urządzeń jako części składowych instalacji należących do przedsiębiorstwa.

Konkludując, trzeba stwierdzić, że urządzenia wymienione w art. 49 § 1 k.c. z chwilą ich fizycznego połączenia z siecią należącą do przedsiębiorstwa przestają być częścią składową nieruchomości i stają się samoistnymi rzeczami ruchomymi, które mogą być przedmiotem odrębnej własności i odrębnego obrotu. Może zatem dojść do przeniesienia własności tych urządzeń w drodze umowy na rzecz przedsiębiorcy lub osoby trzeciej; można też oddać je w leasing lub najem.

W świetle art. 49 § 2 k.c. sfinansowanie kosztów budowy urządzeń, które po połączeniu z siecią są samoistnymi rzeczami ruchomymi, ma zasadnicze znaczenie dla określenia, kto jest ich właścicielem. Jest tak dlatego, że wykazanie faktu poniesienia kosztów budowy urządzeń – gdy nie należą już do części składowych nieruchomości, bo wchodzi w skład przedsiębiorstwa – przesądza o ich własności jako rzeczy ruchomych. Legitymacja do dochodzenia przewidzianego w art. 49 § 2 zdanie pierwsze k.c. roszczenia o nabycie własności wspomnianych urządzeń przysługuje w pierwszej kolejności osobie, która poniosła koszty ich budowy i jest ich właścicielem. Jeżeli osoba ta przeniesie własność urządzeń jako rzeczy ruchomych (czyli po ich połączeniu z siecią) na rzecz osoby trzeciej, legitymowany z art. 49 § 2 zdanie pierwsze k.c. będzie ich nabywca. Zgodnie natomiast z art. 49 § 2 zdanie drugie k.c., z żądaniem przeniesienia własności tych urządzeń może wystąpić także przedsiębiorca. Trzeba dodać, że w art. 49 § 2 k.c. zawarte zostało zastrzeżenie, zgodnie z którym przewidziane w nim roszczenie przysługuje, „chyba że w umowie strony postanowiły inaczej”.

Jeżeli koszty budowy urządzeń poniósł przedsiębiorca sieciowy, staje się on – po ich połączeniu z siecią – właścicielem tych urządzeń jako samoistnych rzeczy ruchomych, w art. 49 § 2 k.c. jest bowiem mowa o urządzeniach, o których stanowi art. 49 § 1 k.c., czyli urządzeniach, które nie należą do części składowych nieruchomości. W takim wypadku przedsiębiorca jest właścicielem urządzeń, bo sfinansował ich budowę, natomiast właściciel nieruchomości, na której zostały one posadowione nie jest już ich właścicielem, bo nie stanowią części składowej jego nieruchomości, gdyż wejście w skład przedsiębiorstwa uchyła stosowanie zasady *superficies solo cedit*.

Ustawa nowelizująca nie zawiera przepisów wprowadzających, niemniej nie powinno ulegać wątpliwości, że znowelizowany art. 49 k.c. dotyczy również sytuacji, w których odnośne urządzenia zostały wybudowane i podłączone do sieci przed dniem 3 sierpnia 2008 r. Samo bowiem podłączenie do sieci jedynie wyłącza te urządzenia spod działania zasady *superficies solo cedit*, a nie rodzi skutku w postaci przeniesienia ich własności lub ustanowienia innego prawa na rzecz przedsiębiorcy sieciowego. Retroaktywność art. 49 k.c. nie narusza przy tym reguły wyrażonej w art. 3 k.c., gdyż wynika z celu regulacji, jakim było uporządkowanie stanu prawnego związanego z podłączaniem wymienionych w tym przepisie urządzeń do sieci przedsiębiorstwa. Charakter retroaktywny miały również regulacje zawarte w art. 66 ustawy z dnia 10 kwietnia 1997 r. – Prawo energetyczne (tekst jedn. Dz.U. z 2006 r. Nr 89, poz. 625 ze

zm.) i w art. 31 ustawy z dnia 7 czerwca 2001 r. o zbiorowym zaopatrzeniu w wodę i zbiorowym odprowadzaniu ścieków (tekst jedn. Dz.U. z 2006 r. Nr 123, poz. 858 ze zm.; zob. też wyrok Sądu Najwyższego z dnia 2 marca 2006 r., I CSK 83/05, nie publ.).

Przechodząc od powyższych rozważań natury ogólnej na grunt niniejszej sprawy za pozbawiony racji trzeba uznać podniesiony w skardze kasacyjnej zarzut, że sporny ciepłociąg stał się częścią składową instalacji Z. M. „M.(...)” w M., w związku z czym dotychczasowy właściciel utracił jego własność na rzecz tychże Zakładów, będących poprzednikiem prawnym skarżącej. Zarzut ten nawiązuje do wspomnianej już koncepcji części składowej instalacji, która nie może być przyjmowana, ponieważ nie uzyskała aprobaty ustawodawcy. Wręcz przeciwnie, z chwilą podłączenia przedmiotowego ciepłociągu do sieci poprzednika prawnego pozwanej stał się on samoistną rzeczą ruchomą, której właścicielem było „P. M. I. P. W.” w M., a następnie „E. – M.” spółka z o.o. w M. Nie było przy tym przeszkód prawnych do przeniesienia własności tego urządzenia w trybie art. 37 ust. 1 pkt 1 u.pr.p.p. na rzecz „E. – M.” spółki z o.o., a następnie – po jej przekształceniu w spółkę akcyjną i postawieniu w stan likwidacji – w drodze umowy sprzedaży na rzecz powoda. Stanowiło ono bowiem samoistną rzecz ruchomą, która mogła być odrębnym przedmiotem obrotu cywilnoprawnego. Nie można też podzielać poglądu skarżącej, że przedmiotowy ciepłociąg pozostaje nadal częścią składową nieruchomości, ponieważ nie wszedł w skład ani przedsiębiorstwa poprzedników prawnych powodów, ani przedsiębiorstwa poprzedników prawnych skarżącej, a stało się tak dlatego że żaden z nich nie uzyskał tytułu prawnego do korzystania z tego urządzenia. Zapatrywanie to pozostaje w sprzeczności z przedstawioną na wstępie rozważań wykładnią art. 49 k.c. i przyjętymi za podstawę zaskarżonego wyroku ustaleniami, z których wynika, że sporny ciepłociąg jest podłączony do sieci i nadal jest nim dostarczana energia cieplna z Przedsiębiorstwa Energetyki Ciepłej. Dokonanej oceny nie zmienia przy tym podnoszona przez skarżącą okoliczność, że sporny ciepłociąg przebiega także przez nieruchomości stanowiące własność osób trzecich.

Z przytoczonych wyżej powodów Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁴ k.p.c. oddalił skargę kasacyjną jako pozbawioną uzasadnionych podstaw. Ze względu na to, że odpowiedź na skargę została wniesiona po upływie terminu określonego w art. 398⁷ § 1 k.p.c., wniosek powodów o zasądzenie od pozwanej kosztów postępowania kasacyjnego ulegał oddaleniu.